

Enes Kulenović

Fakultet političkih znanosti

Politologija, 4. godina

[e-mail: zrnka.ostrogovic-kulenovic@zg.tel.hr](mailto:zrnka.ostrogovic-kulenovic@zg.tel.hr)

Put ka demokraciji: Pluralizam i depolitizacija

Sažetak

Autor obrađuje temu procesa demokratizacije u tranzicijskim zemljama. Izdvaja dva ključna procesa za izgradnju demokratskog političkog sustava i civilnog društva – pluralizam i depolitizaciju. Autor daje argumente za oba ova procesa, objašnjava njihovu važnost i predlaže mogući metodološki pristup njihovoj empirijskoj analizi.

Ključne riječi: PROCES, PLURALIZAM, DEPOLITIZACIJA, DEMOKRATIZACIJA, TRANZICIJA

Kada govorimo o pojmu tranzicije u društvenim znanostima obično podrazumjevamo određene procese koji karakteriziraju promjenu iz jednog političkog i društvenog sustava u drugi. U dvadesetom stoljeću bili smo svjedoci brojnih tranzicijskih procesa – kraja brojnih monarhija[1] nakon Prvog svjetskog rata, denacifikacije Njemačke nakon Drugog svjetskog rata, pada vojnih diktatura u državama Južne Amerike i autoritarnih režima Grčke, Portugala i Španjolske, rušenja apartheida u Južnoafričkoj Republici, te pada komunističkog sustava u zemljama centralne i istočne Europe. Navedene primjere možemo okarakterizirati i kao prelazak iz totalitarnih ili autoritarnih sustava u demokratske sustave, te slobodno možemo govoriti o demokratizaciji tih društava.[2] Ovaj esej je pokušaj analiziranja procesa demokratizacije služeći se, nama vremenski i prostorno, najbližim primjerom tranzicijskih zemalja centralne i istočne Europe.

Prihvatimo li da su procesi ključan pojam teorije tranzicije, sljedeći je naš korak utvrditi koji su to konkretni procesi. Navedemo li razvoj demokratskih institucija vlasti, razvoj građanskog društava i njegovih vrijednosti ili razvoj tržišne ekonomije[3] kao važne procese u demokratizaciji tranzicijskih zemalja, sigurno nećemo pogriješiti. Ipak, dva su ključna procesa koji uvjetuju uspostavu vladavine prava, diobe vlasti, višestranačja i slobode medija, te izgradnju civilne scene i slobodnog tržišta. O koja se dva procesa radi možemo saznati iz klasičnog razlikovanja totalitarnih, autoritarnih i demokratskih sustava.[4]

Totalitarnim društvima upravlja politička partija ili vođa koji imaju potpuni politički monopol. U autoritarnim društvima također postoji politički monopol jedne stranke ili hunte, no javljaju se i druge političke opcije koje uglavnom imaju dekorativnu ulogu i osiguravaju privid legitimnosti vladajuće političke elite. Nasuprot tome, demokratska društva podrazumjevaju politički pluralizam. Stoga možemo reći da je jedan od ključnih procesa demokratizacije upravo pluralizacija političkih institucija i samog društva.

Klasična komparacija političkih sustava također uzima u obzir odnos države i društva. U totalitarnim sustavima postoji potpuna kontrola vladajuće elite nad društvenim procesima, dok u autoritarnim sustavima politička elita kontrolira one političke i društvene segmenete koji joj osiguravaju održanje na vlasti – represivne resore poput vojske i policije, te gospodarstvo. U demokratskim sustavima nalazimo strogu odvojenost države od društva, a cilj državne intervencije isključivo je stimulacija i sponzorstvo segmenata društva poput kulture, znanosti, obrazovanja ili određene grane gospodarstva. Za zemlje u procesu demokratizacije ključna je upravo politička neutralnost institucija vlasti i odvojenost države od društva, tj. depolitizacija.

U političkoj teoriji pluralizam može imati dvostruko značenje – normativno, kao *ono što bi trebalo biti* i deskriptivno, kao *ono što jest*. Kao normativan pojam pluralizam

je određena politička ili društvena vrijednost kojoj se teži. Pluralizam kao normativna vrijednost najjasnije je izražen kod autora koji se zalažu za teoriju diobe vlasti poput Locka, Montesquieua ili Madisona.[5] Kao deskriptivni pojam pluralizam se javlja u pozitivnim teorijama koje objašnjavaju funkcioniranje suvremenih društava. Najistaknutiji su zagovornici pozitivne teorije pluralizma uglavnom američki politolozi. Arthur Bentley, jedan od osnivača teorije pluralizma, je razarajući mit demokracije, u periodu između dva svjetska rata, uveo *teoriju grupa* koja objašnjava funkcioniranje moderne države kao arene u kojoj se sukobljavaju različite interesne grupe. Jedan od najpoznatijih politologa našeg stoljeća Robert Dahl je u svojim knjigama *Uvod u teoriju demokracije* i *Poliarhija* polazeći od Madisonovog određenja pluralizma te koristeći se empirijskim istraživanjima, pokušao pokazati kako su društva zapadnih demokracija kompleksni sustavi u kojima su kroz legitimne sukobe interesnih skupina zastupljeni dominantni društveni interesi (Dahl, 1956). Arnold M. Rose, nastavljajući se na Dahla, u djelu *Struktura moći*, odbacuje mišljenje "da u Sjedinjenim Državama vlada unificirana elita moći", te empirijski dokazuje kako politička i gospodarska elita "ne rade ruku pod ruku" (Haralambos, 1989:120).

Za bivše je komunističke sustave centralne i istočne Europe važno razumjeti funkcioniranje suvremenih demokratskih društava čiji model žele preuzeti te je stoga važno uzeti u obzir deskriptivne teorije pluralizma. Možda je još važnije uzeti u obzir pluralizam kao normativnu kategoriju, tj. vrijednost koja jasno razdvaja demokratske od autoritarnih i totalitarnih sustava. Proces pluralizacije je upravo prihvaćanje pluralizma kao društvene vrijednosti.

Koji su teorijski argumenti za pluralizam kao vrijednost? Prvi argument možemo nazvati filozofskim – pluralizam proizlazi iz određenog metafizičkog agnosticizma. Ukoliko prihvatimo da nitko u društvu nema monopol na istinu, da zadaća političke elite nije objavljivanje neupitne istine i usmjeravanje građana na pravi put, prihvaćamo argument metafizičkog agnosticizma. Samim time prihvaćamo pluralizam u sferi politike, gospodarstva, religije, kulture, znanosti itd. U totalitarnim društvima u kojima politička elita 'zna' istinu o tome kako svaki građanin treba živjeti, društvena je uniformnost ne samo poželjna već i nužna, baš kao što je pluralizam mišljenja i djelovanja nužan za demokratska društva.

Drugi argument možemo nazvati političkim ili pragmatičkim, a proizlazi iz klasične teorije liberalizma za koju je glavno pitanje kako institucionalno ograničiti vlast i spriječiti njenu zloupotrebu nad pojedincem. Jedan od mogućih odgovora daje princip pluralizma uvođenjem institucija diobe i smjenjivosti vlasti. Dioba vlasti, pojednostavljeno rečeno, podrazumijeva strogo određenje ovlasti i dosege zakonodavne, izvršne i sudske grane vlasti. Time se razbija monolitnost vlasti i pluralizira proces političkog odlučivanja. Smjenjivost političkih elita osigurana je na

legalan i legitiman način putem demokratskih izbora i podrazumijeva političku odgovornost stranke i pojedinaca na vlasti građanima, tj. biračkom tijelu. Naravno, smjenjivost vlasti pretpostavlja postojanje više političkih opcija.

Kako možemo procijeniti da li je neki politički ili društveni sustav pluralistički? U sferi politike odgovor možemo potražiti analizirajući diobu vlasti, raspoloživost moći određene političke stranke i stupanj decentralizacije vlasti. Metodološki gledano takvo istraživanje bi uključivalo analizu uniformnosti političkog odlučivanja različitih segmenata vlasti, tj. koliziju između zakonodavne, izvršne i sudske vlasti; analizu broja relevantnih političkih stranaka i njihovu ulogu u procesu donošenja politički važnih odluka[6], te analizu autonomnosti djelovanja regionalnih i lokalnih centara, tj. količinu finacijskih sredstava koja ostaje na regionalnoj i lokalnoj razini te stupanj samostalnosti tih centara u provođenju vlastitih odluka. U sferi društva, a primarno u sferi ekonomije, odgovor nam daje analiza raspoloživosti moći određenih društvenih grupa, tj. analiza utjecaja pojedinih društvenih skupina u provedbi svojih interesa.

Govoreći o depolitizaciji kao jednom od ključnih procesa demokratizacije također možemo postaviti filozofski i politički argument. Filozofski argument je isti kao i kad govorimo o pluralizmu – argument metafizičkog agnosticizma. Dakle, uloga države nije objavljivanje istine i kontroliranje građana da ostanu na 'pravom putu', već servis građana koji oni delegiraju za provođenje određenih poslova poput skrbi za unutarnju i vanjsku sigurnost, obrazovanje ili gradnju i održavanje cesta. Politički argument proizlazi direktno iz filozofskog i zagovara odvojenost države i društva. U demokratskim društvima nužno je osigurati privatnu sferu djelovanja svakog pojedinca u koju se država ne smije miješati. U oba ova argumenta, depolitizacija kao proces stavlja naglasak na isključivanje zloupotrebe političke moći u ostvarivanju interesa vladajuće elite.

Besmisleno je govoriti o depolitizaciji u sferi politike, tj. o depolitizaciji političkog. No, možemo govoriti o deideologizaciji političkog aparata. Djelovanje vlasti mora biti regulirano opće prihvaćenim normama izraženim u pozitivnom pravu, a ne samovoljom političke elite legitimirane ideologijom. Za zemlje tranzicije od posebne su važnosti deideologizacija represivnih resora poput vojske, policije ili tajnih službi te depolitizacija sudstva. U društvenoj sferi možemo govoriti da se, uz nužno postojanje neovisnog djelovanja, u onim segmentima koji su potpomognuti sredstvima iz državnog proračuna poput školstva, sporta, umjetnosti, znanosti ili određenih dijelova gospodarstva, ne smiju javljati partikularni politički interesi.

Kad bismo željeli ocijeniti koliko su tranzicijske zemlje još politizirane ili ideologizirane susreli bismo se s poteškoćom, budući da su državni resori vojske, policije i tajnih službi, zbog prirode same djelatnosti, netransparentni. Ipak, moguće je napraviti analizu određenih djelovanja tih državnih resora i procijeniti radi li se o

političkim ili stručno motiviranim odlukama. Što se tiče analize neovisnosti društva od političkog, potrebna bi bila ocjena pojedinih segmenata društva i njihove povezanosti s političkim, tj. njihove ovisnosti o političkim odlukama.

Bilješke

[¹] Rusija, Otomansko Carstvo i Habsburška Monarhija

[²] Samuel P. Huntington, američki povjesničar i politolog govori o "valovima demokratizacije" (Kasapović, 1996.)

[³] Ralph Durendorf, njemački politolog i teoretičar tranzicije govori o "šest mjeseci ustavnih reformi, šest godina političkih promjena i šezdeset godina stvaranja civilnog društva" (Kasapović, 1996.)

[⁴] Dieter Nohlen, njemački politolog koristi ovo klasično određenje kad definira kompetitivne, semikompetitivne i nekompetitivne izbore (Nohlen, 1990); Juan J.Linz, južno-američki analitičar demokratske tranzicije razlikuje totalitarne i autoritarne sustave u tri bitna elementa: a) struktura političke vlasti (monizam nasuprot ograničenom pluralizmu), b) razina ideologizacije sustava (ideologija nasuprot mentalitetu) i c) razina političke mobilizacije (mobilizacija nasuprot apatiji) (Kasapović, 1996:14)

[⁵] John Locke, jedan od prvih zagovornika diobe vlasti, zalagao se za dvojnu diobu vlasti - na zakonodavnu i izvršnu, dok su se kasnije politički teoretičari, poput već navedenih Montesquieua i Madisona, zalagali za trodiobu vlasti - na zakonodavnu, izvršnu i sudsku.

[⁶] Haralambos je upozorio na metodološku pogrešku Dahla i Rosea koji su u svojim empirijskim radovima analizirali samo donesene odluke, a ne i one "blokirane" (Haralambos, 1989.)

Literatura

1. Dahl, Robert A. (1956) *A Preface to Democratic Theory*. The University of Chicago Press
2. Gallagher, Michael; Laver, Michael; Mair, Peter (1995) *Representative Government in Modern Europe*. McGraw-Hill, Inc.
3. Haralambos, Michael (1989) *Uvod u sociologiju*. Globus: Zagreb
4. Kasapović, Mirjana (1996) *Demokratska tranzicija i političke stranke*. Politička misao
5. Nohlen, Dieter (1992) *Izborni pravo i stranački sustav*. Školska knjiga: Zagreb
6. Robertson, David (1993) *Dictionary of Politics*. Penguin Books